

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОЇ СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ВНЗ

М.В. Руденко

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри основ професійного навчання Київського національного університету будівництва і архітектури

Автор висвітлює основні концептуальні психолого-педагогічні умови організації процесу навчання студентів здоровому способу життя в умовах ВНЗ.

Ключові слова: здоров'язберігаюча технологія, культура здоров'я, здоров'язберігаюча соціально-відповідальна поведінка, здоровий спосіб життя.

Сьогодні головною національною ідеєю, що переведена в найвищий пріоритет державної політики розвинутих держав світу, є підвищення якості життя населення. У підсумках роботи Оттавській Хартії Всесвітньої Організації охорони здоров'я (далі ВООЗ) у 1986 р., положеннями якої керується світове товариство щодо діяльності з проблем здоров'я і здорового способу життя (далі ЗСЖ) було визначено п'ять напрямів щодо діяльності з формування ЗСЖ (далі ФЗСЖ), а саме:

- формування державної політики, сприятливої для здоров'я населення;
- створення сприятливого соціального та екологічного середовища;
- розвиток і активізація потенціалу громад (громадських організацій);
- розвиток персональних навичок;

• переорієнтація традиційної системи охорони здоров'я в напрямі пріоритету профілактики над лікуванням [6].

З цієї ідеї логічно визначається і державна політика у сфері формування прихильності до ЗСЖ. Згідно з прийнятим у 1998 році міжнародним документом «Політика досягнення здоров'я для всіх у 21 столітті» усі держави – члени Євробюро ВООЗ, у тому числі й Україна, повинні здійснювати політику ФЗСЖ населення, особливо молоді, як на державному, так і на регіональному і місцевому рівнях за підтримки відповідних міністерств та інших центральних органів виконавчої влади [3].

Нажаль, сьогодні Україна – лідер в Європі щодо темпів розповсюдження як ВІЛ-інфекції, так і кількості хвороб, що передаються статевим шляхом. Викликає занепокоєння статистика щодо динаміки набуття шкідливих звичок серед молоді (див. табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка поширення шкідливих звичок серед молоді в Україні

Шкідливі звички	Вік 12-14 років, %		Вік 15-18 років, %		Вік 19-20 років, %	
	хлопці	дівчата	хлопці	дівчата	хлопці	дівчата
Уживання алкоголю	42,1	30,1	64,8	68,1	86,1	75,5
Тютюнопаління	24,9	12,6	45,7	35,5	61,2	42,9
Уживання наркотиків	2,2	0,6	10,1	2,0	21,8	4,7

Отже, як свідчить статистика, у молодого покоління цінності і переваги ЗСЖ не набули світоглядної переконливої життєвої позиції. Ставлення до власного здоров'я, нажаль, у сучасної української молоді як до ресурсу, а не як до мети життя. Першопричиною такого стану речей є дефіцит в суспільстві етичного ставлення до культури здоров'я (Д. Колесов, В. Оржеховська, Ю. Сафонов), основні "фактори ризику" мають поведінкову основу (Л. Виготський, Д. Ісаєв, В. Базарний), а вирішальну роль у збереженні та зміцненні здоров'я людини відіграє його спосіб життя (І. Авдеєва, О. Балакірєва, Т. Бойченко, Л. Ващенко, О. Дубогай, Л. Гура, О. Сакович).

Таким чином, проблема формування здоров'я людини виходить за рамки медичної науки і практики і трансформується в освітню площину.

Значна увага зарубіжних педагогів спрямована на дослідження проблем освіти і здоров'я (Н. Абаскалова, А. Бедворс, Д. Бедворс, Т. Гіголаєва, Д. Натбім, Т. Орехова, Р. Пірсіг, Л. Татарникова, К. Тоунз, Р. Шнейдер). Проблемам здоров'я і ЗСЖ присвячені праці відомих вітчизняних науковців (М. Амосов, Г. Апанасенко, Е. Булич, І. Муравов, О. Шиян). Проблеми і перспективи ФЗСЖ через систему шкільної і дошкільної освіти на науково-практичному рівні вирішували О. Балакірєва,

О.Вакуленко, Л.Ващенко, Т.Бойченко, Т.Воронцова, О.Дубогай, О.Леонтєва, В.Пономаренко, А.Чаговець. У системі ВНЗ цій проблемі приділяють увагу такі вітчизняні вчені як Д.Анікєєв, В.Базильчук, В.Барко, О.Бойко, О.Гладощук, Н.Завидівська, Ю.Ірхін, Т.Кириченко, С.Страшко, О.Яременко та інші.

Аналіз робіт означених вчених свідчить про ряд протиріч між:

- негативно стійкою тенденцією погіршення стану здоров'я населення і не-ефективною політикою держави щодо впровадження, – і супроводу сучасних здоров'язберігаючих освітніх технологій;
- змінами, що відбуваються в ціннісних орієнтаціях сучасної молоді, – і змістом освітньої діяльності ВНЗ, що сприяла б усвідомленню ними переваг ЗСЖ;
- достатньо високим рівнем дослідження медико-біологічних і спортивно-оздоровчих аспектів проблеми забезпечення здоров'я у навчальних закладах, – і недостатнім рівнем опрацювання питань соціально-педагогічної сутності пропаганди ЗСЖ;
- зростаючим впливом засобів масової інформації на формування стереотипів ризикованої поведінки молоді, – і недостатнім рівнем компетентності науково-педагогічних працівників (далі НПП) ВНЗ в аспекті формування здоров'язберігаючої поведінки у студентів;
- наявністю значної кількості сучасних здоров'язберігаючих освітніх технологій і низьким рівнем їх навчально-методичного супроводу.

Означені протиріччя сприяли вибору проблеми дослідження: підвищення рівня культури здоров'я студентів в умовах ВНЗ.

Мета дослідження полягає в дослідженні концептуальних психолого-педагогічних умов навчання ЗСЖ студентів в умовах ВНЗ.

Досягнення цієї мети можливе за умов вирішення наступних завдань: по-перше, слід проаналізувати існуючі здоров'язберігаючі освітні стратегії і технології в аспекті можливості їх впровадження в умовах ВНЗ; по-друге, здійснити функціональний аналіз сутності «соціальна відповідальність» та «здоров'язберігаюча соціально-відповідальна поведінка» та педагогічні умови її формування; по-третє, уточнити педагогічні закономірності та умови організації навчально-виховного процесу у ВНЗ з навчання основам здоров'язберігаючого способу життя

У 80-х роках минулого століття експерти Всесвітньої Організації охорони здоров'я визначили орієнтовне співвідношення різних факторів забезпечення здоров'я сучасної лю-

дини, виділивши як основні чотири групи чинників: генетичні – 15-20 %, стан навколишнього середовища – 20-25 %, медичне забезпечення – 10-15 %, умови і спосіб життя людей – 50-55 % [1, 104]. В свою чергу, спосіб життя людини значною мірою залежить від стилю життя, який переважно має персоніфікований характер і визначається національно-історичними традиціями, індивідуальною соціальною відповідальністю за власну здоров'язберігаючу поведінку та рівнем культури взагалі і культурою здоров'я зокрема. Отже, стає зрозумілим, що рівень вихованості і навченості людини буде формувати його стиль життя. В освітньому просторі існують багато педагогічних технологій, мета яких навчити людину (особливо молоде покоління) зберігати власне здоров'я.

Аналіз класифікацій існуючих здоров'язберігаючих технологій дає можливість виокремити такі типи:

здоров'язберігаючі – технології, що створюють безпечні умови для перебування, навчання та праці в школі та ті, що вирішують завдання раціональної організації виховного процесу (з урахуванням вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм), відповідність навчального та фізичного навантажень можливостям дитини;

оздоровчі – технології, спрямовані на вирішення завдань зміцнення фізичного здоров'я учнів, підвищення потенціалу (ресурсів) здоров'я: фізична підготовка, фізіотерапія, аромотерапія, загартування, гімнастика, масаж, фітотерапія, музична терапія;

технології навчання здоров'ю – гігієнічне навчання, формування життєвих навичок (керування емоціями, вирішення конфліктів тощо), профілактика травматизму та зловживання психоактивними речовинами, статеве виховання.

виховання культури здоров'я – виховання в учнів особистісних якостей, які сприяють збереженню та зміцненню здоров'я, формуванню уявлень про здоров'я як цінність, посиленню мотивації на ведення ЗСЖ, підвищенню відповідальності за особисте здоров'я, здоров'я родини [2].

Функціональний аналіз зазначених технологій дає змогу виокремити технологію виховання культури здоров'я, яка, на думку автора, більш повно відповідає проблемі дослідження і умовам її реалізації у ВНЗ.

Під культурою здоров'я ми дотримуємося думки В.Оржеховської, що «це невід'ємна складова загальної культури особистості, що забезпечує певний рівень знань, умінь і навичок з питань формування, відтворення, зміцнення здоров'я та характеризується висо-

ким рівнем культури поведінки стосовно власного здоров'я і здоров'я оточуючих» [5, 5].

Достатній рівень культури здоров'я невід'ємно пов'язаний з такою характеристикою індивіда як здоров'язберігаюча соціально-відповідальна поведінка (далі ЗСВП), яка, в свою чергу, є складовою його соціальної відповідальності.

Соціальна відповідальність виконує сукупність таких соціально-значущих функцій, як: відновлююча, виховна, превентивна, тобто попередження порушень соціальних норм, ліквідацію відхилень, що спричинили порушення норм соціальної відповідальності, бо основна її мета - не нанести моральних, матеріальних та інших збитків соціальній спільноті, будь-якій іншій особистості, в тому числі і самому собі.

Детермінантами здоров'язберігаючої соціальної відповідальності виступає соціальна культура здоров'я особистості як прояв її соціальності, міри засвоєння соціального досвіду, ролей та функцій.

Загальноприйнятою науковою точкою зору є той факт, що серед всіх категорій способу життя стиль життя є однією з найбільш динамічних складових, який здатен змінюватися під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів розвитку особистості, в тому числі перебудовуватися під впливом цілеспрямованих педагогічних впливів при створенні спеціального педагогічного забезпечення.

Під педагогічним забезпеченням ми розуміємо сукупність факторів і умов їх розгортання завдяки застосуванню спеціальних педагогічних форм, методів і прийомів (технологій).

Навчання основам ЗСВП шляхом орієнтування студента на ЗСЖ є однією з найбільш дієвих стратегій, яку прийнято вважати стратегією орієнтування. На думку засновника цієї стратегії В.Ігнатової, вона адекватна реальної ситуації розвитку особистості студента, не вносить конфліктів в його освітні потреби, торкається основних сфер особистості (пізнавальну, емоційно-мотиваційну, діяльну) і пропонує комплекс заходів ознайомчого, рекомендаційного, підтримуючого характеру, які спрямовані на досягнення певного результату [4].

Концепція створення відповідних педагогічних умов реалізації такої стратегії передбачає використання таких педагогічних способів орієнтування як: ознайомити, звернути увагу, спрямувати, допомогти, підтримати, сприяти, активізувати, сприяти адекватному оцінюванню. Очікуваними результатами реалізації концептуальних положень такої стратегії повинні стати:

- усвідомлений вибір ціннісних орієнтацій студента ВНЗ, що мотивують його у повсякденній і професійній діяльності діяти за стереотипами здоров'язберігаючого способу життя;
- спрямування становлення особистості як громадянина із належним рівнем соціально-відповідальної відповідальності взагалі, та здоров'язберігаючої зокрема;
- самореалізація випускника ВНЗ у політичному, економічному, професійному і культурному житті із обов'язковою умовою збереження і динамікою покращення власного здоров'я і здоров'я оточуючих.

Таким чином, слід уточнити концептуальні положення процесу навчання студентів ЗСВП в умовах освітнього середовища. Серед розмаїття психолого-педагогічних теорій навчання і виховання в якості теоретичної бази навчання студентів здоров'язберігаючій поведінці, на думку автора, доцільно обрати біхевіористичну і гуманістичну. На основі цих підходів можна узагальнити такі законно-мірності навчання:

- студенти потребують усвідомлення мети і безперечних доказів переваг навчання основам здоров'язберігаючого способу життя;
- студенти засвоюють інформацію, яка відповідає їх попередньому як позитивному, так і негативному життєвому досвіду;
- студенти краще вчаться шляхом практичних дій або на основі реальних життєвих прикладів соціально-значущих для них особистостей, вони потребують активного "включення", застосування набутих знань;
- неформальне навчальне середовище спрацьовує краще, ніж формально-регламентоване (модель навчання «рівний з рівним»);
- різноманітність навчальних стимулів підвищує ефективність педагогічного процесу.

Орієнтуючись на зазначені концептуальні основи навчання студентів в галузі ЗСВП в умовах ВНЗ, слід обирати в залежності від конкретних цілей, умов і можливостей такі психолого-педагогічні моделі зміни ризикованої (здоров'яруйнівної) поведінки:

- модель ІМПР (Інформація (що) – Мотивація (чому) – Поведінкові навички (як) – Ресурс (де));
- модель дифузії інновацій (вплив соціальних лідерів (політ. діячів, керівників, педагогів, батьків, суспільних кумирів, телегероїв);

- модель обґрунтованої дії (ставлення авторитетних однокурсників, однолітків, друзів);
- модель віри у здоров'я (зміна поведінки через віру в одужання);
- модель "спіралі змін (шок-переднамір – намір – дія – підтримка – рецидив – стійкий результат)".

Однією із важливих умов ефективності процесу навчання ЗСВП студентів є використання наявних ресурсів ВНЗ:

1. Ресурс навчально-виховного процесу (введення спецкурсу про ЗСЖ, організація фізкультурно-оздоровчих заходів, культурно-масові та розважальні форми роботи; ефективне використання можливостей регламентованого (форми навчальних занять та черговість їх проведення) і нерегламентованого освітнього простору (різноманітні форми факультативних занять).

2. Адміністративний ресурс (планування здоров'язберігаючих заходів, пропаганда ЗСЖ, фінансова підтримка, розробка відповідних програм та інші).

3. Медичне забезпечення (медичний огляд студентів, діагностика стану його здоров'я, профілактика, медичний супровід та інші).

Деканат, НПП, куратори навчальної групи повинні інформувати студентів про можливості ВНЗ в аспекті ЗСЖ, брати участь у спільних заходах, підтримувати їх в реалізації вибору життєвої здоров'язберігаючої стратегії. Вибір форм і методів організації діяльності студентів на етапі набуття відповідних знань повинен включати консультації самого педагога, участь студентів у фізкультурно-оздоровчих, культурно-масових заходах, що сприятиме процесу їх долучення до здоров'язберігаючої діяльності, збагаченню креативно-діяльнісного досвіду, прояву активності і самостійності в організації власного ЗСЖ.

Таким чином, планування і організація процесу навчання студентів основам ЗСВП, що спирається на відповідних закономірностях і принципах, через реалізацію сукупності педагогічних умов, вибір адекватних психолого-педагогічних моделей виховання емоційно-пізнавального, емоційно-ціннісного, креативно-діяльнісного і креативно-діяльнісного характеру дозволить кардинально сприяти рішенню проблеми ФЗСЖ в умовах ВНЗ.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з пошуком актуальних і інноваційних методик і організаційних форм формування ЗСВП у студентів ВНЗ інженерно-технічного профілю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Піндер Л. Новий погляд на структуру: вивчення становища щодо розвитку політики пропагування здоров'я в Канаді / Л. Піндер // Пропагування здоров'я. – Вид-во Оксфордського ун-ту, 1988. – Т. 3. – № 2. – С. 205-212.
2. *Здоровье-XXI: Основы политики достижения здоровья для всех в Европейском регионе ВОЗ: введение.* – Копенгаген: ВОЗ (ЕРБ), 1998. – № 5. – (Европейская серия по достижению здоровья для всех).
3. Бойко О.В., Литвиненко Е.С., Страшко С.В. Развитие мотивации до здорового способу життя: інформац.-метод. посіб. / О. В. Бойко, Е. С. Литвиненко, С. В. Страшко. – К.: Програма розвитку ООН. – 166 с.
4. Ващенко О., Свириденко С. Готовність вчителя до використання здоров'я зберігаючих технологій у навчально-виховному процесі / О. Ващенко, С. Свириденко // Здоров'я та фізична культура. – 2006. – № 8. – С. 1-6.
5. Оржеховська В.М. Педагогіка здорового способу життя / В. М. Оржеховська // Проблеми освіти: [наук.-метод. зб]. – К.: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, 2006. – Вип. 48. – С. 5-12.
6. Игнатова В.В., Шушерина О.А. Педагогические стратегии в контексте профессионально-культурного становления личности студента вуза // Сибирский педагогический журнал. – 2004. – № 1. – С. 105-113.

Стаття надійшла до редакції 19. 10.2009 р.